

REISZ T. CSABA

A kataszteri felmérési utasítások

Az osztrák felmérési utasítások

I. Ferenc osztrák császár 1817. december 23-án kiadott pátensében új földadórendszert vezetett be birodalma valamennyi német és itáliai tartományában.¹ A rendelkezés előírása szerint a tiszta föld- és házjövedelem megállapítása gazdasági felmérés, térképezés és becslés útján történik (7. §). A felmérést külön, tudományosan képzett és gyakorlatban jártas, katonai vagy polgári állású földmérőknek kell elvégezniük (8. §). Ők minden községnek saját külön térképet állítanak össze, amely annak kiterjedését, határát és minden egyes ott fekvő földterületet a művelési ágak, a birtokosok személye, a természetes vagy mesterséges határok különbözősége szerint, helyrajzi fekvésében, alakjában, az elfogadott méretarányban ábrázolva mutatja be (9. §). Mind a felmérésről és térképezésről, mind a becslésről a végrehajtással megbízott hatóságok és személyek részletes külön utasításokat kapnak, amelyek rendelkezéseit, amennyire ez szükséges, külön körrendeletekkel általánosan ismertté teszik (15. §).

Az örökös tartományokban 1817-ben meginduló – az azt elrendelő uralkodó után Ferenc-korinak nevezett – kataszteri felmérésekhez kiadott utasításokat a jogszabályok, az útmutatók, oktatások és az egyes szakirodalmi tételek kro-

nologikus és tematikus jegyzékében a szakmai feladat mai jogutódja, az osztrák *Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen* (BEV, Osztrák Szövetségi Mérték- és Felmérésügyi Hivatal) foglalta össze.² Eszerint először a háromszögelési jeleknek az állandó kataszter részletes felmérésekor végzendő rögzítésére (1817), majd vélhetően már 1818-ban a kataszteri felmérésre adtak ki utasítást.³ 1819-ben a birtokosok, az adóhatóságok és a tizedszedők számára jelent meg külön oktatás (*Belehrung*), és Fallon ezredes elkészítette a kataszteri háromszögelés utasítását is.

A következő részletes kataszteri felmérési utasítás 1820-ban készült (*Katastral-Vermessungs-Instruction*).⁴ A mű hat részből áll, amelyeket újrakezdődő sorszámozással fejezetekre osztottak, ezeken belül pedig az egyes szakaszokat folyamatos sorszámozással jelölték. A szövegben a lapszálon jelölt betűk (A–Z, A.a.) a melléklet összesen 26 mintájának jelzetére utalnak. Az utasítás felépítése:

- A kataszteri felmérés vezetésére és végrehajtására kirendelt hatóságok és személyek, működésük és kapcsolatuk (I. rész: 1–6. fejezet, 1–80. §§)
- Előkészületek a részletes felméréshez (II. rész: 1–3. fejezet, 81–183. §§)
- A részletes felmérés (III. rész: 1–9. fejezet,

¹ Einführung eines neuen Grundsteuer-Systems. *Sr. k.k. Majestät Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmisches und Galizischen Erbländer*. Band XLV. Wien, 1819. 162. szám, 391–398. (ALEX. Historische Rechts- und Gesetzestexte online, www.alex.onb.ac.at). Német szövegét közreadja GUNDACKER, FELIX: Die Besitzer der Bauparzellen in Niederösterreich im Franziszeischen Kataster, 1817–1824. Wien, 2008. 13–16. Tekintettel arra, hogy a rendelet előírásai a magyarországi földadó és kataszteri felmérések történetének szempontjából is jelentősek, a Catastrum hasábjain annak teljes német–magyar szövegét közreadjuk majd.

² L. a BEV honlapján (www.bev.gv.at) vagy a Catastrum honlapján beágyazva (<http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/instruction/at/bev>). A szlovákiai földmérési intézet ugyancsak összeállított egy ilyen jegyzéket (<http://www.geoportal.sk/files/uagk/technicke-predpisy.pdf>). Ezek felhasználásával és a hazai adatok összegzésével a hazai jegyzék összeállításán dolgozunk.

³ A BEV könyvtárban található meg, a datálás kézzel hozzáfűzött. Részletes tanulmányozására (szerkezet, tartalom) ezideig nem nyílt lehetőségem.

⁴ http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/instruction/at/utasitas_1820. A példányon halványan olvasható a jobb felső sarokban, hogy ez a kiadás ritka (*Selten!*). Az utasítás szövege 47 számozott oldal, a digitális változatban a 3. oldal (10–18. §) nem szerepel. A mellékletek terjedelme a digitális változatban 37 oldal, de abból hiányzik az öt utolsó melléklet (W–Z, A.a.).

184–352. §§)

- Területszámítás és mérték-összehasonlítás (IV. rész: 1–5. fejezet, 353–382. §§)
- A tulajdonosok megadása (V. rész: 1–7. fejezet, 383–419. §)
- A térképek kirajzolása, színezése és megőrzése (VI. rész: 1–5. fejezet, 420–477. §§)

1822-ben a kataszteri felmérés területszámításainak céljára szorzótáblákat, továbbá a felmérés tisztviselőinek pénz- és természetbeni juttatásaira vonatkozó szabályzatot adtak ki.

1824. február 28-án Bécsben jelent meg az újabb felmérési utasítás, amely már címében is hivatkozott arra, hogy az 1817. évi uralkodói pátens 8–9. szakaszaiban előírt, az általános kataszter céljából elrendelt országos felmérés elkészítésére vonatkozik.⁵ Az utasítás szerkezeti felépítése teljesen megegyezik az 1820. évivel, ugyancsak hat – az utolsót leszámítva azonos című – részből áll.⁶ Változott a fejezetek száma és bővült az előírások köre, 51 új szakasz került az utasításba. A VI. rész „a térképek kirajzolásáról, színezéséről és leírásáról, azután a felmérési munkarészek rendjéről, átadásáról és megőrzéséről” rendelkezik. Az utasításhoz ugyancsak 26 minta csatlakozik a toldalékban. A szöveg a jobb hasábra került, a bal hasábrban vezérszavak, címek és a mellékletek betűjele szerepel. Ez a formai megoldás a későbbiekben is megmaradt, és lehetővé tette, hogy az egyes szakaszokhoz a további szabályozás új adatait feljegyezzék.

A későbbiekben bizonyos személyeknek (földmérők, adóhivatalnokok, községek, uradalmak, felügyelők, háromszögelést végzők) egyes részletkérdésekben (háromszögelés, föld-

jövedelem-becslés előkészítése, nyilvántartás, területszámítási eszközök használata, panaszok és felszólamlások kezelése) további bevezetést, oktatást vagy utasítást bocsátottak ki 1825–1845 között. 1830-ban az állandó földadó-kataszterhez szükséges földjövedelem-becslés kivitelezésére, valamint külön a felmérési felügyelőknek ugyanebben a tárgyban újabb utasítások készültek, közülük az általános utasítást ismételtén és kiegészítéssel kiadták 1840-ben. Dr. Josef Linden 1840-ben az osztrák monarchia német és itáliai tartományai számára nyolcrészes földadóalkotmányt készített, a következő esztendőben pedig az általános adókataszter nyilvántartásához készült újabb bevezetés.

Magyarországot illető utasítások

Az 1848–1849. évi szabadságharc leverését követően szinte azonnal megindult Magyarország és társországai politikai, jogi, gazdasági átalakítása, célul tűzve ki, hogy az örökös tartományokkal egységes nagy birodalomba tagolódjanak be.

Ennek keretében császári pátensek vezették be a földadót Magyarországon és Erdélyben (1849. október 20.), később pedig Horvát- és Szlavónországban, az ahhoz tartozó Tengerparton és Fiume városában (1849. október 31.), egyúttal az állandó kataszter elkészültéig az ideiglenes földadó-kataszterről is rendelkeztek.⁷ Az 1850. március 4-én kibocsátott császári nyílt parancs Magyarország, Horvátország, Szlavónia a Tengerparttal, Erdély, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság számára felállította az ideiglenes földadót, korabeli elnevezésével a „telekadó-

⁵ *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8ten und 9ten Paragraphes des allerhöchsten Patentens vom 23. Dezember 1817 angeordneten Landes-Vermessung.* Wien, 1824. 86 oldal + mellékletek. Elérhető a BEV honlapjáról beágyazottan: http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/instruction/at/utasitas_1824

⁶ Az utasítás szerkezete a részek, fejezetek és szakaszok (kapcsolódó toldalékok) szerint a következő: I. rész: 1–6. fejezet, 1–111. §§ (A–L minta); II. rész: 1–5. fejezet, 112–213. §§ (M–R minta); III. rész: 1–10. fejezet, 214–387. §§ (S–V minta); IV. rész: 1–5. fejezet, 388–418. §§ (W–X minta); V. rész: 1–6. fejezet, 419–484. §§ (Y–Z minta); VI. rész: 1–6. fejezet, 485–518. §§ (Aa minta).

⁷ A földadórendelet német szövegét és modern magyar fordítását l. TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4. Korabeli magyar szövegét l. *Gyűjteménye a' Magyarországra kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a' cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországra kiadott Hirdetményeknek.* Hivatalos kiadás. Második füzet, foglalja magában az időszakot 1849-dik évi Július végétől December 31-ig. Buda, 1849. Ebben: CXXIV. Bécs, October 23-án. Legfelsőbb Patens a' Magyarországra behozandó földadói kataszter, ideiglenes földadói rendszer, 's 1850-ki egyenes adó kivetése iránt. 172–174.

ideigleneg”-et. Az uralkodó 1850. március 19-én a pénzügyminiszter közvetlen alárendeltségében valamennyi koronatartományra kiterjedő illetékességű földadó-kataszteri főigazgatóságot hozott létre, amely az állandó kataszter és az ideiglenes földadó munkálatairól, a nyilvántartás technikai részéről és a kataszter rendszeres ellenőrzéséről volt köteles gondoskodni.⁸

A hazai katasztertörténet szakaszai jól ismertek: az ideiglenes felmérés 1850–1853 között zajlott,⁹ majd az 1853-ban megindult háromszögelési munkálatokat 1856-tól kezdődően követte a részletes kataszteri felmérés. Az itteni munkálatok elvégzését is általános felmérési utasítások, valamint szükség szerint oktatások, szabályzatok rendelkezései határozták meg, egyéb iratok (pl. hirdetmény) segítették.¹⁰ Bár ezek a különféle dokumentumok rendszerint nyomtatásban vagy más sokszorosítási eljárással sok példányban jelentek meg, ma mégis alig található meg nyilvános közgyűjteményekben. Az osztrák és szlovák példához hasonló, a katasztertörténet alapidokumentumait összefoglaló jegyzék sem készült, ezért az alábbiakban a kataszteri felmérési utasításokat mutatom be. Az elmúlt években a Földmérési és Távérzékelési Intézettel kialakított jó kapcsolat eredményeképpen a felmérési utasításokat digitálisan,

kétrétegű (pdf) formában hozzáférhetővé is tesszük a Catastrum honlapján.

Utasítások az ideiglenes földadó és felmérés elkészítésére

Az ideiglenes földadó kivitelezéséhez már 1849. november 6-án Pesten kiadtak egy német nyelvű utasítást, majd az 1850. március 4-i császári pátenst követően igen hamar, március 26-án kibocsátották a földjövedelem-számítások elvégzéséhez szükséges német és magyar utasítást.¹¹ 1850. augusztus 2-án német és magyar nyelven a felmérési munkálatokhoz,¹² ugyanebben az évben a telekadó-ideigleneg kivitelét végző szervek, így a becslőfelügyelők, becslőbiztosok és segédek számára szükséges instrukciókat tartalmazó utasítás jelent meg.¹³ 1851-ben póttutatásitást is kiadtak a felmérést végző mérnökök számára.¹⁴ 1854-ben az ideiglenes felméréssel szembeni felszólalások bejelentéséről és fölvételéről készült oktatás a községi választmányok számára (német, magyar és román nyelven).¹⁵ Az ideiglenes felmérésről általában csak a részletes felmérés előzményeként emlékeznek meg, ideje volna annak alapos történeti feldolgozását és az emlékanyagának elemzését is elvégezni.¹⁶

⁸ A pátenseket, rendeleteket l. a Catastrum honlapján.

⁹ Meg kell jegyezni, hogy az ideiglenes felmérés végét nem húzhatjuk meg határozottan 1853-nál, mert pl. a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (= MNL OL) S 78 Kataszteri térképek állagban 1853-ból 259, 1854-ből 369, 1855-ből 331, 1856-ból 135 1:7200 méretarányú térképünk van.

¹⁰ Ezek részbeni alapos áttekintése: MIKESY GÁBOR: A korai kataszteri térképezés névanyagát befolyásoló utasítások, rendeletek. *Helytörténeti tanulmányok*, 10. (2014) 103–118. (= MIKESY, 2014)

¹¹ *Instruktion zur Durchführung des mit a. h. Entschließung vom 20. October l. J. genehmigten Steuerprovisoriums in Ungarn.* [Pest, 1849. nov. 6.] *Utasítás az 1850-ki martius 4-ről kelt legfelsőbb patens által rendelt földadó-provisorium számára eszköz-lendő földjövedelem-kiszámítások véghezvitelére.* / *Instruktion zur Ausführung der Grundertrags-Erhebungen für das mit dem allerhöchsten Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium.* Ofen, 1850.

¹² *Instruktion zur Ausführung der Vermessungs-Operationen, für das mit allerhöchstem Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium.* Wien, 1850. és *Utasítás a mérnöki munkálatok kivitelére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadó-provisoriumhoz.* 5 mintával. Bécs, 1850.

¹³ *Amts-Instruktion für die mit der Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums beauftragten Organe.* / *Hivatalos utasítás a telekadó-ideigleneg kivitelével megbízott organumok számára.* Buda, 1850.

¹⁴ *Pótló utasítás a mérnökök számára a telekadó-ideiglenegnek életbeléptetése iránt.* Bécs, 1851. április 5. *A telekadó-ideiglenegnél alkalmazott mérnökök munkálati eljárását tárgyaló pótló utasítás* [H.n.] 1851.

¹⁵ *Belehrung für die Gemeinde-Ausschlüsse zur Anmeldung und Aufnahme der Einsprüche und Beschwerden gegen die Ansätze des Gemeinde: Unfanges und der Grundertragsausmittlung zum Behufe des mit allerhöchstem Patente vom 4. März 1850 angeordneten Grundsteuer-Provisoriums / Oktatás a községi választmányok számára, azon felszólalások és nehézségek bejelentése s fölvétele iránt, melyek a község-területi s földjövedelem-nyomozási tételek ellen, az 1850. mártius 4-ről kelt legfelsőbb patens által rendelt földadó-ideigleneg tekintetéből tétetnek.* [1854. augusztus 15. után]

¹⁶ Annál is inkább, mert a mostoha magyarországi forrásadottságotól eltérően a Kataszteri Főigazgatóság jelentős iratanyaga jól rendezett állapotban kutatható az Osztrák Állami Levéltárban.

A részletes utasítások

A részletes kataszteri felmérési munkálatok elvégzéséhez szükséges háromszögelési munkálatokhoz készült először általános utasítás 1853-ban, a soproni kerületben végzett nyári háromszögelésekre.¹⁷ Ismeretes egy hirdetés is, amely a soproni kerületben 1854-ben megkezdendő mérnöki munkálatokról tudósít.¹⁸ Ezt követően az I. világháborúig négy (1856, 1865, 1869, 1904), szerkezetében és tartalmában is változó részletes felmérési utasítást adtak ki. Az első kettő német nyelven, a kiegyezést követően az 1869. évi magyarul és német fordításban, az 1904. évi pedig magyarul jelent meg, majd későbbi kiadásakor horvátul is. Az utasítások ugyan nyomtatásban láttak napvilágot, de a nagyközönség számára nem voltak elérhetőek (a korabeli bibliográfiákba és könyvészeti összefoglalókba is majd csak az 1909–1910-ben megjelenő kötetek kerülnek be).

Az 1856. évi felmérési utasítás

Az új területeken bevezetendő állandó földadóhoz szükséges kataszteri felmérések megkezdése előtt a korábbi (1824) felmérési utasítást átdolgozták és az egész birodalomban érvényes jelleggel ismét kibocsátották 1856-ban.¹⁹ Az utasítás az 1817. december 23-i és az 1849. október 20-i legfelsőbb pátensek alapján az általános kataszter céljából elrendelt országos felmérés elkészítéséhez szükséges előírásokat tartalmazta.²⁰ Az instrukció mind szerkezetében, mind terjedelmében megváltozott, 92

■ Az 1856-ban megjelent, Magyarországra érvényes első felmérési utasítás címlapja (FÖMI)

szakasszal kevesebb lett, a munkálatok ellenőrzésére ugyanakkor nagyobb hangsúly helyeződött (VI. rész). A korábbi forma megmaradt, így a jobb hasámban a főszöveg, a bal hasámban a tartalomra utaló rövid címek (marginálisok) és a mellékletben szereplő formulák és minták betűjelzése szerepelt. A korábbihoz képest sokkal több minta került az utasításba, A–Z, A¹–Z¹, A²–P² jelzet alatt összesen 65 melléklet volt az utasításban; a betűjel mellett az utasítás szövegének vonatkozó paragrafusszámát is megadták a jobb felső sarokban. A magyarországi felmérést megkönnyítendő, a mintákon hazai példák szerepeltek (soproni kerület, Moson, Győr, Vas megye, Rajkai járás, Zurány, Illmic, Pátfalu, Csepreg, Kőszeg, Oroszvár stb.). Az utasítás szerkezete:

- A kataszteri felmérés vezetésére és végrehajtására kirendelt hatóságok és személyek, működésük és kapcsolatuk (I. rész: 1–4. fejezet, 1–114. §§)

¹⁷ *Allgemeine Instruktion zur Ausführung der trigonometrischen Operationen in Ungarn im Ödenburger Distrikte, während des Sommersemesters 1853.* (Zur Z. 1621/518. ex 1853).

¹⁸ *Kundmachung, betreffend die im Gebiete der Oedenburger Statthaltereis-Abtheilung im Jahre 1854 vorzunehmenden Vermessungsoperationen zum Behufe der Einführung des stabilen Katasters / Hirdetmény, az állandó földadói szervezetnek (stabile Grundsteuer-Kataster) a soproni cs. kir. helytartósági osztály területében való behozatalára e folyó 1854 évben megkezdendő mérnöki munkálatokat illetően.* Sopron, 1854. április 22.

¹⁹ *Instruktion zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung.* Wien, 1856. 90 oldal + mellékletek.

²⁰ Ugyanakkor jól tükrözi a még fennálló birodalmi eltéréseket az a megjegyzés, amely az utasítás címlapjának hátoldalán szerepel: „Az országos pénzügyigazgatóság, kerületi hatóság, járási hivatal megnevezések azokban a koronaországokban és igazgatási kerületekben, amelyekben ezeket a hatóságokat másképp nevezik, azokra is vonatkoznak, amelyek működési köre azonos, tehát Magyarországon az országos pénzügyigazgatósági osztályra, a vármegyei hatóságra és a szolgabírói hivatalra.”

- Előkészületek a részletes felméréshez (II. rész: 1–5. fejezet, 115–197. §§)
- A részletes felmérés (III. rész: 1–11. fejezet, 198–316. §§)
- A téli munkálatok (IV. rész: 1–7. fejezet, 317–362. §§)
- A térképek kirajzolása és leírása, a térképcímer, a térképboríték és az emlékv elkészítése, a felmérési munkarészek összekötése és átadása (V. rész: 1–5. fejezet, 363–390. §§)
- Ellenőrzés (VI. rész: 1–6. fejezet, 391–426. §§)

■ Az 1865-ben megjelent, Magyarországra érvényes felmérési utasítás címlapja (FÖMI)

Az 1865. évi felmérési utasítás

Egyelőre nincs pontos adatunk arra, hogy ennek az utasításnak a kiadására mi okból volt szükség; talán apropót szolgáltatott rá, hogy ekkor indultak meg újra a magyarországi felmérések. A címben az országos felmérés kataszteri felmérésre változott.²¹ A korábbi szerkezettől teljesen eltérő formában jelent meg, összesen két, adminisztratív (a hatóságok és az azoknak alárendelt személyzet, I–IV. fejezet, 1–78. §§) és technikai (a kataszteri felmérés, I–V. fejezet, 78–375. §§) részből áll. A korábbiakhoz hasonlóan a jobb hasábrban a szöveg, a bal hasábrban a tartalomra utaló rövid címek (marginálisok) szerepelnek. A korábbi utasítás hatályon kívül helyezéséről nem tesz említést, de miután a későbbiekben már nem hivatkoznak arra, nyilvánvaló, hogy azt teljes terjedelmében felváltotta.

Az utasítást szakirodalmi hivatkozásból alig ismerjük.²² Teljes magyar fordítása nem készült, de a felmérés céljáról szóló 13–14. szakasza a *Kataszteri Közlönyben* magyarul megjelent:

„A kataszteri felmérés már több mint 50 év előtt oly műszaki intézménynek volt tervezve, melynek a közigazgatás céljait is kellett volna

szolgálnia. Az 1865. évben kiadott felmérési utasítás 13. és 14. §§-ai a következőket mondják:

»13. §. A kataszteri felmérés célja tudományos alapon, a birtoktestek idomait minden ország egyes községeinek határain belül, a tényleges állapot szerint térképeken, kisebbitett méretarányokban ábrázolni és a területet ennek alapján megállapítani.

14. §. Ezen célnak teljesítése mellett azonban gazdag anyag halmoztatik fel, melyet a közigazgatás ágazataiban éppúgy, mint a tudományos bűvárkodásoknál fel lehet használni és épp ezért a felmérés egyben arra is hivatott, hogy ezen mellékcélokra is a lehetőséghez képest eleget tegyen.«²³

Az ezt követő 1869. évi felmérési utasítás nem helyezi hatályon kívül ezt az utasítást, így előírásaira még két évtized múlva is hivatkoznak. Így például a Pénzügyminisztérium körrendeletében figyelmeztette a felmérési felügyelőségeket, hogy a felterjesztett munkakimutatások összeállítását (1881) vagy a munkajelentések összeállítását (1882) az 1865. évi utasítás mintái szerint készítsék el és küldjék be.²⁴

²¹ *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung*. Wien, 1865. 99 oldal + 85 melléklet.

²² GERŐ LÁSZLÓ: *Országos földmérések az állami közigazgatás szolgálatában*. Bp., 1934. (= GERŐ, 1934) 6., ANTALFFY ANDOR: *A magyar állami földmérés. Térképészeti Közlöny*, III. (1934) 1–2:13. (= ANTALFFY, 1934), MIKESY, 2014. 110.

²³ *Kataszteri Közlöny*, 25. (1916) 11–12:182.

²⁴ A téli munkakimutatások összesítésének mikénti készítéséről. 84.679/1881. PM körrendelet valamennyi felmérési felügyelőségnek. GÁNÓCZY SÁNDOR–TÖRÖK FERENC: *Az „országos kataszteri felmérés” ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye 1870. évtől 1897. év végéig*. Bp., 1898. (= GÁNÓCZY–TÖRÖK, 1898) 6. A munkajelentések rovatainak mikénti kitöltéséről. 2247/1882. PM körrendelet valamennyi felmérési felügyelőségnek. *Uo.*

Az 1869. évi felmérési utasítás

Az osztrák–magyar kiegyezést követően az önállóságát jelentős mértékben visszanyerő Magyarország számára komoly feladatot jelentett a nemzeti intézményrendszer kialakítása. Az 1867. március 10-én felálló Pénzügyminisztérium kezdetben a Budai Pénzügyigazgatóság kereteinek megtartásával kezdte meg működését, de hamarosan kialakította saját szervezeti rendjét.²⁵

A kataszteri felmérés magyar nyelvű részletes utasítását 1869. október 17-én bocsátotta ki a Pénzügyminisztérium, amelyhez a következő évben német nyelvű fordítás is készült, de utóbbi mellékletei a magyar nyelvű változathoz kerültek át.²³ A formátum, a marginális címek és a mellékletek jelölése a korábbihoz hasonló. Jelentősen megváltozott a szerkezet, a kataszteri felmérés szervezete teljes egészében kimaradt az utasításból, összesen egy (technikai) részből áll, négy fejezetben foglalva össze a teendőket:

- Kataszteri felmérés általában (1. fejezet, 1–2. §§)
- Tudományos alap és előmunkálatok (2. fejezet, 3–73. §§)
- Részletes felmérés (3. fejezet, 74–207. §§)
- Helyszíni felvételek kidolgozása (4. fejezet, 208–280. §§)²⁷

Gánóczy Sándor 1894-ben a részletes felmérés történetét összegző cikkében erről az utasításról így írt: „Mellőzve a magyar kataszter fejlődését, mely különben is e cikksorozat bevezető

■ Az 1869. évi felmérési utasítás és annak 1870-ben megjelent német nyelvű fordítása borítólapjai (FÖMI)

részeiben bővebben van ösmertetve, itt csupán annyit jegyzek meg, hogy a magyar felmérési utasítás a régi «Vermessungs Instruction»-nak fordítása, melynek egyes szakaszait évek folytán a körülmények okozta, a célszerűség parancsolta rendeletek módosítják.²⁸ Az utasítást az 1865. évi utasítás átdolgozott fordításának tartja Mikesy Gábor.²⁹

Az 1869-ben megjelent utasítást a 9569/1870. számú PM körrendelet vezette be, ez lehet az oka, hogy az utasítás 1870-ben megjelentként szerepel a szakirodalom egyes műveiben, amelyek ugyanakkor 1874. évi, általunk nem ismert felmérési utasításról is említést tesznek.³⁰ A Pénzügyminisztérium belső utasításai nem jelentek meg a Rendeletek tárában, a kataszteri felmérési utasítás kiadásáról intézkedő pénzügyminisztériumi körrendeletet ez ideig nem találtuk meg.³¹

²⁵ MNL OL, S 92 Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai. 37. kötet: Rendeletek gyűjteménye, 1868–1870. 1578/1868. PM körrendelet a pénzügyminisztérium belső szerkezetéről (1868. szeptember 15-től) 24–27. p. A dualizmus időszakában az állandó kataszterrel, majd az országos kataszteri felméréssel foglalkozó ügyosztály sorszáma az utókor számára is követhetetlenül változott: II., VII., VIII. majd IX. (fő)osztály, 10., 8., 6., 22., 16., 21. 18., XVIII. ügyosztály, 1867–1896 között egyúttal Kataszteri igazgatóság is; a felmérési igazgatói állást Sártory Antal halálával szüntették meg, vö: 16964/1896. PM körrendelet, GÁNÓCZY-TÖRÖK, 1898. 29.

²⁶ *Utasítás a kataszteri felmérés végrehajtására*. Buda, 1869. 68 oldal + 32 melléklet. *Deutsche Uebersetzung der Instruction zur Ausführung der Katastral-Vermessung*. Ofen, 1870. 69 oldal + 32 melléklet.

²⁷ Részletesen ismerteti dr. Balázs László: *A magyar földmérés és térképészet története*. 3. és 4. fejezet. 2. kötet A. Szerk.: JOÓ ISTVÁN–RAUM FRIGYES. Bp., 1992. 15–18.

²⁸ GÁNÓCZY SÁNDOR: A magyar országos kataszteri felmérés. Részletes felmérés. (Folytatás.) *Kataszteri Közlöny*, 3. (1894) 8:9–11., idézett hely: 10.

²⁹ MIKESY, 2014. 111.

³⁰ GERŐ, 1934. 6., majd ennek nyomán ANTALFFY, 1934. 27.

³¹ A Pénzügyminisztérium működéséről szóló összefoglaló szerint 1870-ben a háromszögmérési számítóhivatal és felmérési felügyelőségek utasításait adták ki. *A Pénzügyminisztérium öt évi működése, 1867–1871-ig*. Bp., 1873. 39. Vö. GÁNÓCZY-TÖRÖK, 1898. 25. Azt, hogy az utasítást a 9569/1870. PM körrendelet vezette be, egyelőre csak az 1904. évi új utasításra vonatkozó miniszteri körrendeletből tudjuk.

■ Az 1904. évi felmérési utasítás címlapja, valamint a külön kötetben magyar és horvát nyelven megjelent minták és mellékletek borítója (OSZK)

Az 1904. évi felmérési utasítás

A felmérési munkálatok kivitelezésénél és a kapcsolódó tevékenységeknél (pl. telekkönyvi betétszerkesztés) felmerült problémák a szabályozás újragondolását és átdolgozását igényelték. A Pénzügyminisztérium már 1899-ben hozzákezdett a módosításokhoz: „Az 1869. évben kiadott felmérési utasítás, úgy a földadósabályozásról szóló 1875. évi VII. tc. és a telekkönyvi betétszerkesztésről szóló 1886. évi XXIX. tc. az időközben szerzett tapasztalatok szerint tüzetes átdolgozást igényelvén, ennek foganatba vétele elrendeltetett.”³²

Az újraszabályozási tevékenység eredménye öt év múlva született meg: „Az 1869. év óta érvényben álló felmérési utasítás pedig az időközi alakulások folytán jelentékeny mérvben kiegészítendő lévén, új felmérési utasítás kibocsátása vált szükségessé, amely az érdekelt társmínisteriumokkal való tárgyalás után, 1904. évi december hó 17-én ki is adatott.”³³ Az új szabályozás egyik szüksége a belső államhatár megállapítása volt: „Az 1899. évben megindított tárgyalásokból kifolyólag, a Magyar-

ország és Ausztria közti állami határvonalon később netán felmerülő határrendezéseknek műszakilag célszerű előkészíthetése s a felmérési eljárásnak szabályozása érdekében, 1904. évben határfelmérési utasítás adatott ki.”³⁴

Az 1583/1904. (XII. 17.) PM körrendelet valamennyi felmérési felügyelőséget, a kolozsvári kataszteri igazgatóság műszaki osztályát, a háromszögelő hivatalt és a kataszteri térképtárakat, vagyis az országos kataszteri felmérés teljes szervezetét tájékoztatta az új felmérési utasítás kibocsátásáról.³⁵ Az utasítás 1905. május 1-jétől lépett hatályba, tehát helyesebb volna 1905. évi utasításról beszélni, de a szakirodalmi adatok rögzültsége miatt óvakodunk ilyen javaslatot tenni (ekkor volna ugyancsak helytálló 1870. évi utasításról beszélni). A körrendelet egyúttal hatályon kívül helyezte az 1869. évi felmérési utasítást elrendelő miniszteri rendeletet.

A körrendelet az utasítások példányainak kezelését is részletesen szabályozta, amely tájékoztatást nyújthat arra is, hogy a korábban sok példányban előállított munkákból ma miért van meg olyan kevés. Az utasítást a hivataloknak leltárba kellett venniük, a személyzetet egy-egy teljes példánnyal el kellett látniuk, amelyet a szolgálatból kiválás vagy áthelyezés esetén vissza kellett venniük. A felmérési utasítás teljes példányát (szöveg és mellékletek) a magyar és a magyar–horvát nyelvű példányokra 20 koronában állapították meg, amelyet elvesztés vagy rongálás, valamint külső hivataloknak és magánszemélyeknek eladás esetén be kell fizetni.

A rendelet felhatalmazta a hivatalokat, hogy a hatályon kívül helyezett 1870. évi (!) felmérési utasítás náluk lévő példányait három kivételével leselejtezzék. A Horvát-Szlavónországokban működő felmérési hivatalok részére a kétnyelvű utasításokat majd csak a fordítás elkészültét követően adják ki.

³² A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1900. 20.

³³ A magyar kir. Pénzügyminisztérium tíz évi működése, 1895–1905. Bp., 1905. 76. Idézi: *Kataszteri Közlöny*, 14. (1905) 2:39. A m. kir. kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1905. 36.

³⁴ A magyar kir. Pénzügyminisztérium tíz évi működése, 1895–1905. Bp., 1905. 469.

³⁵ Teljes szövegében közli: *Kataszteri Közlöny*, 14. (1905) 12:5–6.

Az 1904. évi utasítás szerkezete:³⁶

- Bevezető rész: Országos kataszteri felmérés általában (1–5. §§)
- I. rész: Háromszögtani háromszögelés (A-K pontok, 6–36. §§)
- II. rész: Részletes felmérés (1–6. fejezet, 37–343. §§)
- Függelék. A felmérési utasítást kiegészítő rendeletek és törvények.

Az utasítást csak kis mértékben (233. és 309. §, 36. és 57. minta), a borítékcím színezetlenül hagyásával és az elkészült térképszelvények kiutatásával módosították 1917-ben.³⁷

Ahogy a kataszteri felmérés munkálatainak eredményét sem csak az eredetileg kitűzött cél (adómegállapítás) érdekében használták fel, úgy a felmérési utasítás és mellékletei is többet értek egyszerű feladatinstrukciónál. A műegyetem rektora már 1908-ban az oktatás céljaihoz kért néhány térképlapot belőle: „A kir. József-műegyetem rektora a m. kir. pénzügyminisztériumot a közelmúltban az iránt kereste meg, hogy a felmérési utasítás 25. és 43. számú térkép, illetőleg kirajzolási mintáiból 1000-1000 darabot engedjen át. Ezen, az oktatás szempontjából rendkívüli értékes mintákat ugyanis a műegyetem geodéziai tanszékének tanára a tananyag programjával kapcsolatosan a hallgatóság között szándékozik elosztani.”³⁸

Az 1904. évi utasítást és mellékleteit, valamint a további kiegészítő anyagokat 1909–1910 között nyomtatásban több kötetben jelentették meg:

- Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására. I. rész. Háromszögtani háromszögelés általános része és részletes felmérés. Kiadta a m. kir. Pénzügyminisztérium 1904. december hó 17-én 1.583. szám alatt kelt rendelettel. Bp., 1910.
- Minták és mellékletek az országos kataszteri felmérés végrehajtása iránt. A m.

kir. Pénzügyminisztérium által 1904. évi december hó 17-én 1.583. szám alatt kiadott utasítás I. részéhez. (Háromszögtani háromszögelés általános része és részletes felmérés). Bp., 1910. (magyar és horvát nyelven)

- BORDOVICS GYÖZŐ: Utasítás az országos kataszteri felmérésnél alkalmazandó sokszögelésről. Függelék a 1904. évi 1583. számú „FELMÉRÉSI UTASÍTÁS” 148. §-hoz. Kiadta a magyar királyi pénzügyminisztérium 1908. évi december 6-án 129.588. szám alatt kelt rendeletével. Bp., 1910. (magyar és horvát nyelven)
- FASCHING ANTAL: A magyar országos háromszögelések és részletes felmérések új vetületi rendszerei. Bp., 1909.
- FASCHING ANTAL: 0.1 hosszegységre éles koordináta-táblázatok sokszögvonalak számítására. Kiadta a PM. 115.099/1909 (XI.17.) PM rendelet. Bp., 1909.
- Idegen hangzású nem magyar utónevek jegyzéke, a vonatkozó anyakönyvezési rendeletekkel. Az 1904. évi országos kataszteri felmérési utasítás I. rész 65. §-ának 13. pontjához. Kiadatott a m. kir. pénzügyminisztériumnak 1905. évi február 16-án 8580. szám alatt kelt rendeletével. Bp., 1909.
- SZIKSZAY ELEK: Az 1894. évi április hó 9-én 9.324. szám alatt kelt pénzügyministeri rendelettel kiadott eljárási utasítás a felmérési munkálatok nyilvántartásával megbízott kataszteri mérnökök számára. A m. kir. igazságügyminisztériumnak 1893. évi május hó 26-án 19.665/IM. sz. a. kelt rendeletével kiadott telekkönyvi betétszerkesztési utasítás vonatkozó szakaszaival, valamint a kapcsolatos igazságügyi, földművelésügyi, kereskedelemügyi, belügyi és pénzügyministeri rendeletekkel, nemkülönben gyakorlati eljárási utmutatásokkal. Bp., 1910.

³⁶ Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására. I. rész. Háromszögtani háromszögelés általános része és részletes felmérés. Kiadta a m. kir. Pénzügyminisztérium 1904. december hó 17-én 1.583. szám alatt kelt rendelettel. Bp., 1910. 143 oldal + Függelék

³⁷ 6156/1917. (VIII. 25.) PM rendelet és 62.715/1917. IM rendelet. Vö. *Igazságügyi Közlöny*, 27. (1918) 2:73.

³⁸ *Kataszteri Közlöny*, 17. (1908) 10:21.